

УДК 631.42 (477.43) (091)

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧОРНОЗЕМІВ ПРИДНІСТЕРСЬКОЇ ВИСОЧИНИ

Ярослав Вітвіцький

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79007, м. Львів, Україна,
e-mail: vitvickijaroslav690@gmail.com*

На основі опрацьованих архівних та фондкових матеріалів, наукових праць, результатів ґрунтознавчих експедиційних обстежень, комплексно проаналізовано історію вивчення чорноземів Придністерської височини. Розглянуто вітчизняні та зарубіжні історико-географічні джерела, губернські статистичні зведення, в яких подаються описи ґрунтів та особливостей ґрунтокористування. Висвітлено значення фундаментальних досліджень В. Докучаєва, А. Красюка, О. Набоких у вивченні ґрунтового покриву Придністерської височини. Здійснено аналіз основних теоретико-методологічних та практичних досягнень наукового колективу кафедри природи, сільського господарства та культури Поділля Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту з питань розвитку агроґрунтознавства на території Поділля у 20-х роках ХХ ст. Схарактеризовано внесок науково-дослідних колективів Української академії сільськогосподарських наук, Науково-дослідного інституту землеробства і тваринництва західних районів УРСР та Львівського державного університету імені Івана Франка (НДЛ-50) у проведенні детальних, великомасштабних ґрунтових досліджень в межах Придністерської височини. Розглянуто сучасні напрями вивчення ґрунтів, їхню наукову проблематику, основні наукові здобутки вчених Львівського національного університету імені Івана Франка та Подільського державного аграрно-технічного університету.

Узагальнення та систематизація фактичного матеріалу здійснено у формі періодизації, яка розкриває хронологічні межі, зміст та напрями наукових досліджень, протягом загальноісторичного розвитку ґрунтознавчої науки. На основі отриманих результатів висвітлено історичні аспекти дослідження чорноземів у межах Придністерської височини.

Ключові слова: фундаментальні та прикладні дослідження, чорноземи, Придністерська височина, періодизація наукових досліджень.

Важливість знань ведення землеробства, їхня передача з покоління до покоління та практична реалізація давно оцінена істориками, науковцями, філософами різних історичних епох. В умовах сьогодення вивчаються теоретико-методологічні та практичні напрацювання різних світових ґрунтознавчих шкіл, систематизовано значний фактичний матеріал, на основі якого проаналізовано загальноісторичний розвиток ґрунтознавчої науки. Однак, саме регіональне вивчення історії розвитку ґрунтознавства дасть змогу об'єктивно оцінити значення наукових напрацювань, локалізувати ділянки попередніх обстежень, визначити пріоритети у проведенні ґрунтознавчих досліджень, порівняти

статистичні результати із сучасними даними, з'ясувати проблеми розвитку ґрунтознавчої науки.

Метою дослідження є історико-географічний аналіз стану вивченості чорноземів Придністерської височини на основі опрацювання історико-географічних описів, наукових праць, звітів ґрунтознавчих обстежень та картографічних матеріалів. Об'єкт дослідження – історичні періоди дослідження чорноземів Придністерської височини. Предмет дослідження – зародження та накопичення історико-географічних відомостей про ґрунтовий покрив території дослідження, становлення регіональних науково-дослідних установ та основні напрями розвитку ґрунтознавчих досліджень, сучасні тенденції у вивченні чорноземів Придністерської височини.

Придністерська височина – це полого нахилена, слабохвиляста, глибоко розчленована річковими долинами частина Подільської височини [21], у межиріччі р. Збруч (на заході) та р. Калюс (на сході) [5], яка у геоструктурному плані відповідає Волино-Подільському блоку Українського кристалічного щита [5]. Особливості рельєфу передусім пов'язані із численними тектонічними розломами та тріщинуватими породами палеозойської ери. Домінуючими рисами орографії є пологонахилені, плоскі межиріччя з каньйоноподібними річковими долинами та глибоковрізаними ярково-балковими системами. У сучасному рельєфі Придністерської височини яскраво виражена частина рифового масиву Подільських Товтр, що включає головне пасмо – лінійно витягнутий кряж з відносно вирівняною вершинною поверхнею та бічні товтри – система пагорбів конусоподібної форми [21].

Освоєння території Придністерської височини розпочалось із зародженням землеробських культур. Однак, “справжня” аграрна колонізація спостерігалась у часи розвитку трипільської культури (V–IV тис. до н. е.). Лісостепові ландшафти з родючими ґрунтами, сприятливими кліматичними умовами, активно заселялись землеробськими племенами протягом тривалого історичного часу [17]. Унаслідок формування сільсько-господарських ландшафтів та зростання населення, цей регіон відзначався значним ступенем господарського освоєння території.

Накопичення інформації про ґрунтовий покрив у загальноісторичному контексті безпосередньо пов'язаний із системами землеробства. Займаючись землеробством, людина завжди опиралась на якісні характеристики та нескладні кількісні виміри врожаю, визначаючи “добра чи погана земля”, “родюча чи неродюча”. Як результат, у різних історико-географічних описах, що стосуються території Придністерської височини, з'являються перші судження потенціалу родючості ґрунтового покриву, наводяться порівняння морфологічних ознак, зокрема забарвлення. На противагу історико-географічним описам, картографічні матеріали відображають геопросторову інформацію в поєднанні з текстовими доповненнями. Опираючись уже тільки на ці два види джерел інформації, можна сформувати первинне уявлення про рельєф, гідрографію, лісистість, клімат, ґрунти в контексті потенціалу господарювання. Зрозуміло, що аналіз таких джерел опосередковано служить точкою відліку дослідження компонентів ландшафту, в тому числі ґрунтового покриву.

Починаючи з XV ст. з'являються описи родючості ґрунтів території України за авторством Ю. Дрогобича. Інформація про якісні характеристики та реєстрацію земельних наділів подано у так званих “Писцевих книгах” [12].

У XVI ст. М. Меховський у книзі “Tractatus de duabus Sarmatiis” (“Трактат про дві Сарматії”) стверджував, що територія Поділля відзначається найродючішими ґрунтами, оранка яких здійснювалась неглибоко, а сівба – поверхнево [14].

Значний фактичний матеріал про особливості ґрунтового покриву, розподіл земельних наділів, обсяги врожаю та збитків від несприятливих метеорологічних процесів, міститься в статистичних описах Подільської губернії, які проводили на замовлення російської управи для збору даних про окремі регіони Російської імперії. Збором інформації займалися головні офіцери армії, чиновники цивільних відомств, статисти, землеміри [16]. Зокрема, уже на початку XIX ст. губернським землеміром К. Екстером видано праці “Топографічний і камеральний опис Подільської губернії” (1800), “Географічний, гідрографічний, топографічний і економічний опис Подільської губернії і до нього атлас” (1806). На основі власних спостережень автор відзначав родючість ґрунтів, які навіть без внесення добрив давали високі врожаї [17].

В. Рудницький 1819 р., описуючи Поділля, звертає увагу на поширення чорноземів, зазначаючи: “Кряж земли на равнинах есть тучной чернозем и только в некоторых местах косогористых смешан с серым песком, мелким камнем, глеем, илом, и глиною”. Автор подав розподіл типів сільськогосподарських угідь у розрізі статистичних зведень, описав систему землеробства, якою користувалися селяни та багаті землевласники, навіть приклади способів удобрення земельних угідь [9].

Відомості про фізико-географічний опис Подільської губернії, де окремий параграф присвячений рельєфу та ґрунтам, висвітлено у “Военно-статистическое обозрение Российской империи” (1849). Відносно ґрунтового покриву зазначалося, що в Кам’янець-Подільському повіті, за виключенням невеликих площ, всюди поширений чорнозем, тільки біля берегів Дністра та його приток: “...глинистая или песчаная и каменисто-хрящеватая почва”. У сусідньому Ушицькому повіті поширені чорноземи, лише на окремих підвищеннях – піщано-глинистий ґрунт. Згадувалося також і те, що внаслідок тривалих дощів усі дороги Поділля перетворювалися на болото, а на полях формувалися густі струмки стоку, які за умов сильних вітрів швидко висихали [3].

В іншому описі Подільської губернії авторства В. Гульдмана, датованого 1889 р., висвітлено особливості ґрунтового покриву в Кам’янецькому, Ново-Ушицькому та Проскурівському повітах, де великі площі займає “тучный чернозём”. Через наявність обширних площ чорноземів автор називав Подільську губернію “житницею Російської імперії” [7].

Привертає увагу 15-томна енциклопедія “Географічний словник королівства Польського та інших слов’янських країн”, за редакцією Ф. Сулімерського, Б. Хлебівського та В. Валєвського. В окремому восьмому томі подано детальний опис Поділля: фізико-географічні умови, особливості ведення господарства, місцеві ґрунти. Зокрема, вказано, що в Ушицькому, Кам’янецькому, Проскурівському повітах дуже родючий чорнозем, а серед згаданих повітів Кам’янецький відзначався найбільшим ступенем розораності – до 75 % від усієї території повіту. Також згадано особливості весняного обробітку ґрунтів та сівби зернових, для підтвердження наведено цікаве судження, яким керувалось населення: “*Siej w błoto, bedjie złoto*” (“Сій в болото, буде золото”) [25].

Чималий інтерес викликають статистичні огляди Подільської губернії 1888–1912 рр. Докладніше, ніж у попередніх джерелах, тут подано географію ґрунтового покриву,

особливості розвитку сільського господарства, завдані збитки від зливових опадів, градобоїв, зазначено площі пошкоджених сільськогосподарських угідь [3, 17].

Після скасування кріпосного права в Російській імперії, виникла потреба модернізації сільського господарства як у виробничому, так і в освітньому плані. Це слугувало поштовхом для створення рільничих товариств, шкіл, дослідних полів, відкриття кафедр та факультетів сільського господарства. Земельні реформи першочергово вимагали наукового обстеження ґрунтового покриву, рельєфу, дослідження кліматичних умов. З цією метою державні установи здійснювали фінансування наукових досліджень, передусім картографування території, для реалізації держаних програм розвитку промисловості та сільського господарства [12, 20].

У 1873 р. з'являється перша рукописна карта ґрунтів Європейської частини Російської імперії авторства В. Чаславського [2]. Відомості про ґрунтовий покрив Подільської губернії автором взяті з описів генерала Ю. Янсона та експедиційних свідчень із вивчення хлібної торгівлі і виробництва Росії. У своєму остаточному варіанті карта видана В. Докучаєвим 1879 р. з додатком "Картография русских почв. Объяснительный текст къ почвенной карты Европейской России". Однак у своїй праці "Русский чернозем" В. Докучаєв, досліджуючи ґрунтовий покрив Подільської губернії, конкретніше схарактеризував усе різноманіття ґрунтового покриву. Так, "тучний чернозем" займає більшу частину Ушицького та весь Кам'янецький повіти, у межах лівого узбережжя р. Дністер – "глинистий чернозем". Автор зазначав, що внаслідок великої урожайності тутешніх ґрунтів значна кількість землевласників відмовляються від удобрення полів. Навіть за умов оренди наділу орендатору не дозволялось угноювати поле. Окремо звернено увагу на розвиток ерозійних процесів у межах ярково-балкових систем, результатом яких є утворення ділянок площинного змиву [8].

Аналогічно П. Тутковський (1893), досліджуючи територію Поділля, відзначав активний розвиток ярково-балкових систем, особливо поряд із розораними схилівими ділянками. Більше того, активний ріст ярів призводив до знецінення земельних наділів, а в подальшому формування непридатних для сільського господарства угідь, порослих чагарником. Особливо ця проблема стосувалась селянських наділів, адже на протигагу поміщицьких, вони знаходилися на ерозійно небезпечних ділянках рельєфу. Тому автор наголошував на проведенні заходів з оптимізації прояву ерозійних процесів на рівні губернської управи [24].

Починаючи з 1904 р. у межах Подільської губернії усі соціально-економічні та господарські питання вирішували відповідно до "Положення про управління земським господарством у губерніях". Серед основних завдань діяльності Подільського губернського земства були питання розвитку сільського господарства. З цією метою у 1908 р. в Кам'янці-Подільському створена сільськогосподарська хімічна лабораторія, яка займалася дослідженням ґрунтів та насіння. Окрім цього, проводили заходи для популяризації аграрної освіти, створювали дослідні поля. Для мінімізації розвитку ерозійних процесів проводились заходи з "укрѣпленни овраговъ, задержани летучихъ песковъ и осушени болотъ" [20].

У 1909 р. згідно з Указом Сенату Російської імперії проводили проектні роботи для будівництва залізничної дороги сполученням Шепетівка–Кам'янець–Подільський з детальним вивченням ґрунтового покриву. Безпосереднім збором та аналізом інформації займався А. Красюк як представник Бюро землеробства та ґрунтознавства Ученого комітету під керівництвом П. Коссовича. Автор детально описав рельєф, гідрологічні

особливості, материнські породи, ґрунтовий покрив території прокладання залізничного полотна. Окрім цього, ним вперше широко застосовано аналітичні методи з вивчення хімічного та механічного складу ґрунтів Поділля [10]. У контексті отриманих результатів звернено увагу на розвиток деградаційних процесів унаслідок посиленого антропогенного впливу. Прикладом є описи розораних схилівих поверхонь, які уражені площинною та лінійною ерозією.

Фундаментальний науковий вклад у вивчення ґрунтів Придністерської височини здійснено О. Набоких. Особливої уваги заслуговують результати експедиційних досліджень 1914–1916 рр., проведених на замовлення статистичного відділу земської управи Подільської губернії [13]. Зокрема, проаналізовано морфологію ґрунтів, вміст гумусу та карбонатів. Окремо описано підстильні породи, їхні морфологічні особливості та географія поширення. Автор звернув увагу на інтенсивне вирощування монокультури, внаслідок чого відбувалися зміни у структурі ґрунтових горизонтів, які призвели до активізації процесів змиву ґрунтів. Вінцем наукової роботи є картографування ґрунтового покриву території та створення картографічного матеріалу. Варто додати, що у створенні ґрунтової карти Подільської губернії велику роль відіграли маршрутні дослідження Г. Злоковича та Г. Познякова, які проведені в межах Придністерської височини [13, 16].

У 1919 р. відкрито сільськогосподарський факультет при Кам'янець-Подільському державному українському університеті, який через два роки реорганізовано в Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут. Вивчення ґрунтового покриву здійснювала кафедра геології, мінералогії та ґрунтознавства, при якій діяли лабораторії з ґрунтознавства та хліборобства. У той же час головні напрямки досліджень сконцентровані на аграрному розвитку господарства Поділля. Унаслідок реорганізації та реформування науково-дослідних установ станом на 1927 р. у Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті створена нова науково-дослідна кафедра природи, сільського господарства та культури Поділля, яка включала три секції: природи, сільського господарства, культури Поділля. Ґрунтознавчі дослідження проводила підсекція прикладної геології та ґрунтознавства, що входила у секцію природи Поділля. Цю підсекцію очолював проф. О. Красівський. Основними напрямками її науково-дослідної діяльності було вивчення родючості ґрунтів Поділля та впливу рельєфу на формування ґрунтового покриву [19]. Того ж року організований перший семінар з ґрунтознавства, на якому заслухано доповіді студентів та науковців-викладачів: студент І. Лепкіш “Ґрунти Поділля”, проф. І. Олійник “Ґрунти Кам'яниччини”, проф. О. Красівський “Геологічна будова берегів Дністра” та ін. У 1923 р. засновано агрономічний гурток, мета якого – поглиблене вивчення ґрунтового покриву для ефективного ведення сільського господарства, впровадження нових теоретико-методологічних підходів вивчення ґрунтів. На основі отриманих результатів уже 1930 р. у Москві на II Міжнародному конгресі ґрунтознавців проф. В. Акімцев виступив із доповіддю “Деякі особливості деградованих подільських чорноземів” [19].

На базі Кам'янецького дослідного поля А. Михайловський проводив дослідження родючості чорноземів з урахуванням різних систем обробітку. Окрім цього, значна увага приділена дослідженню процесів надходження макроелементів (N, P, K) у ґрунтовий покрив, вивчались особливості проведення вапнування та його вплив на врожайність культур [15].

У 1929 р. опубліковано працю проф. С. Городецького “Сільське господарство Поділля”, у якій здійснено комплексний аналіз стану промисловості та сільського

господарства Поділля перед Першою світовою війною. На основі даних ґрунтознавчих досліджень проф. О. Набоких, численних аналізів даних метеорологічних станції, геолого-геоморфологічних обстежень, статистичної звітності земств уперше здійснено фізико-географічне та сільськогосподарське районування Поділля. Територію Придністерської височини автор поділив на два фізико-географічні райони. Перший охоплював південь Кам'янецьчини з *“темнокольоровим”* ґрунтовим покривом, який включав *“темно-сірі лісові суглинки та деградовані чорноземлі”*. Другий – займав південну частину території Ушицького повіту та весь Могилівський повіт. На відміну від попереднього другий фізико-географічний район відрізнявся інтенсивнішим ерозійним розчленуванням, а ґрунтовий покрив здебільшого складали ясно-сірі лісові ґрунти на *“тяжких глинястих ґрунтофорах”*. У контексті аналізу метеорологічних даних автор звернув увагу на негативний вплив зливових опадів, які призводять до розвитку деградаційних процесів, при цьому навів види деградації [6].

Початок 30-х років ХХ ст. ознаменувався загостренням відносин між радянською владою та українським населенням, тотальною колективізацією, репресіями та переслідуванням, що призвели до занепаду науково-дослідної діяльності в стінах Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту.

Відомості про ґрунтовий покрив досліджуваної території знаходимо у наукових працях за редакцією В. Кубійовича. Зокрема, у *“Атласі України й сумезних країв”* на основі наукових досліджень В. Чередієва схарактеризовано ґрунтовий покрив території України, складено відповідну карту, на якій ґрунтовий покрив Придністерської височини представлений чорноземами деградованими та сірими лісовими ґрунтами [1].

Загалом специфіка зародження і розвитку ґрунтознавчих досліджень у межах Придністерської височини визначалась колоніальною політикою та віддаленістю від основних наукових центрів. Варто наголосити, що з кінця ХVІІІ ст. і до середини ХХ ст. Придністерська височина залишалась периферійною прикордонною територією з посиленням контролем, а в деякі періоди ставала театром бойових дій.

У повоєнний період дослідження ґрунтів Придністерської височини проводились з метою детального картографування та створення великомасштабних карт (1 : 25 000) для колективних господарств УРСР. Основні роботи виконували Хмельницька державна сільськогосподарська дослідна станція разом із Українською академією сільськогосподарських наук (УАСГН) та Науково-дослідним інститутом землеробства і тваринництва західних районів УРСР [11]. У розрізі масштабних досліджень велику увагу приділено питанню меліорації з метою збільшення площі сільськогосподарських угідь та покращення фізико-хімічних властивостей ґрунтів. Реалізовували проекти з насадження захисних лісосмуг, терасування та укріплення схилів поверхонь. Для підвищення родючості ґрунтів проводили заходи з гіпсування, вапнування, впровадження системи сівозмін. Відповідно до висновків експедиційних досліджень здійснювали обґрунтування систем ведення сільського господарства для кожного колгоспу, радгоспу, які використовували для складання перспективних планів господарювання. У подальшому такі обстеження проводили для уточнення результатів механічного складу, хімічних аналізів, вмісту гумусу та динаміки еродованості ґрунтів [2, 23].

У результаті масштабних ґрунтознавчих досліджень науковцями інституту *“Укрземпроект”* створено ґрунтову карту масштабом 1 : 200 000 для Хмельницької обл. На основі численних експедиційних досліджень Н. Іжевська видала монографію *“Ґрунти Хмельницької області”* (1968) [11].

Ґрунтовий покрив Придністерської височини проаналізований у науковій праці за редакцією К. Геренчука “Природа Хмельницької області” (1980). Окремий розділ присвячений опису ґрунтового покриву, у якому порушено питання охорони ґрунтів та проаналізовано стан земельних ресурсів [21].

На базі регіональних ґрунтознавчих досліджень наукових установ Києва, Харкова, Одеси, Львова опубліковано серію праць “Природа Украинской ССР” за редакцією Н. Вернадер, Д. Тютюнника, І. Гоголева, у розділі “Почвы” проаналізовано ґрунтовий покрив усієї України, наведено загальноісторичні особливості розвитку ґрунтознавчої науки, розглянуто питання трансформації ґрунтів під впливом антропогенного фактору, проведено оцінку земельних ресурсів, запропоновано напрямки раціонального використання та охорони ґрунтів [2].

З 1989 р. працівниками ґрунтознавчої експедиції (НДЛ-50) Львівського державного університету імені Івана Франка проводяться великомасштабні дослідження ґрунтів Кам'янець-Подільського, Городоцького, Дунаєвського р-нів Хмельницької обл. Обстеження проводили під керівництвом старших наукових співробітників М. Кіта та Й. Вишневського, складанням технічного звіту займалися наукові співробітники В. Гаськевич, М. Нявко, В. Блістів, В. Мевша, Ж. Михайлишин, Л. Садула [11, 22].

Сучасні дослідження чорноземів Придністерської височини проводять різні наукові установи Західного регіону України. Однією із них є кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Результати наукових досліджень географічних закономірностей, біокліматичних особливостей формування чорноземів типових Подільської височини, вивчення їхніх морфогенетичних, фізико-хімічних та хімічних властивостей наведені у напрацюваннях І. Папіша [18]. Просторово-часовий аналіз формування генетичного профілю, еволюційні особливості мінеральних, органогенних та морфологічних змін чорноземів типових Придністерського Поділля висвітлено у роботі А. Лісовського [11].

Проблема сучасного стану, родючості, деградації та механізму охорони ґрунтів Хмельниччини проаналізовано у напрацюваннях науковців Подільського державного аграрно-технічного університету (ПДАТУ) Б. Гаврилока, В. Вахняка, В. Яворова. Особливо цінною є монографія “Ґрунти Хмельниччини. Сучасний якісний стан: збереження, відтворення та поліпшення їх родючості” (2010), у якій розглянуто причини деградації, висвітлено результати агрохімічного обстеження земель сільськогосподарського призначення, виконаних Хмельницьким обласним державним проектно-технологічним центром охорони родючості ґрунтів і якості продукції [4].

Пізнання та розуміння тенденцій розвитку ґрунтознавчої науки потребує раціонального способу впорядкування значного об'єму емпіричної і теоретичної інформації. Питання періодизації є ключовим у ході висвітлення різноманітного історичного матеріалу в часовому вимірі. У рамках нашого дослідження розроблено періодизацію історії ґрунтознавчих досліджень чорноземів Придністерської височини, яка ґрунтується на принципах історизму та науковості. На основі опрацьованих джерел інформації, здійснення періодизація історії дослідження чорноземів Придністерської височини, яка включає 5 періодів (див. таблицю).

Отже вивчення історії дослідження чорноземів Придністерської височини, протягом різних історичних періодів, є важливою складовою історіографії ґрунтознавчої науки. Аналізуючи наукові праці, історико-географічні описи, архівні та картографічні матеріали, встановлено, що розвиток ґрунтознавства безпосередньо пов'язаний із практичним

вирішенням проблем у сільському господарстві та ґрунтокористуванні. Фундаментальні дослідження географії ґрунтового покриву, проведені В. Докучасвим, О. Набоких, А. Красюком, не втратили своєї актуальності і сьогодні.

Таблиця

Періодизація досліджень чорноземів Придністерської височини
Periodization of the chernozems research of Prydnisterska upland

Назва періоду	Тривалість періоду	Дослідники	Основні напрямки досліджень
<i>Описовий період</i>	до середини XIX ст.	М. Меховський, К. Екстер, В. Рудлицький, В. Гульдман, Ф. Сулімерський та ін.	Накопичення інформації про ґрунтовий покрив, опис особливостей ґрунтокористування, статистичний облік земель та врожайності, схематичне картографування.
<i>Період фундаментальних досліджень</i>	середина XIX ст. – 1919 р.	В. Чаславський, В. Докучасв, А. Красюк, О. Набоких, Г. Злокович, Г. Позняков, П. Тутковський та ін.	Вивчення географії ґрунтового покриву, ґрунтове картографування. Дослідження морфології та механічного складу чорноземів.
<i>Період комплексних агродосліджень</i>	1919–1950 рр.	І. Олійник, В. Акімцев, І. Лепкіш, А. Михайловський, С. Городецький, В. Кубійович, В. Чередів та ін.	Генеza, просторова структура, родючість ґрунтів Поділля. Аграрні методи підвищення родючості чорноземів.
<i>Період детального вивчення ґрунтів</i>	1950–1995 рр.	Н. Іжевська, Н. Вернандер, Д. Тютюнник, М. Кіт, Й. Вишневський, В. Гаськевич, В. Блістів, М. Нявко, Ж. Михайлишин, Л. Садула	Великомасштабні обстеження, картографування ґрунтів колективних господарств. Обґрунтування методів покращення систем ґрунтокористування: сівозмін, меліорації, обробітку ґрунту, підживлення та боротьби з ерозією.
<i>Період сучасних ґрунтознавчих досліджень</i>	1995 р. – до наших днів	С. Позняк, В. Гаськевич, І. Папіш, А. Лісовський, Б. Гаврилук В. Вахняк, В. Яворов	Ґрунтово-екологічні дослідження, моніторинг та механізми охорони ґрунтів.

Цінними є результати картографування ґрунтового покриття та експедиційні дослідження в межах Подільської губернії, проведені О. Набоких, Г. Злоковичем, Г. Позняковим, які вирізняються своєю масштабністю. Із відкриттям сільськогосподарського факультету при Кам'янець-Подільському державному українському університеті розвиток ґрунтознавчої науки сконцентрувався на вирішенні аграрних проблем у розвитку сільського господарства регіону. Основні дослідження вели у двох напрямках: підвищення родючості чорноземів та вплив рельєфу на формування ґрунтового покриття. А. Михайловський провів дослідження методів ґрунтокористування на схилі поверхнях та відновлення родючості ґрунтового покриття, широко впроваджувалися системи землеробства регіону. Важливе теоретичне значення мають напрацювання С. Городецького, в яких вперше здійснено фізико-географічне та сільськогосподарське районування території Поділля.

Упродовж другої половини ХХ ст. проводили масштабні обстеження агроландшафтів для обґрунтування шляхів раціонального використання земель колективними господарствами та радгоспами. Особливу увагу становлять картографічні зйомки із детальним відображенням агропромислових груп ґрунтів та еродованих територій, виконаних науковцями Львівського державного університету імені Івана Франка (НДЛ-50), Українською академією сільськогосподарських наук (УАСГН), Науково-дослідним інститутом землеробства і тваринництва західних районів УРСР.

На сучасному етапі дослідження чорноземів Придністерської височини здійснюють науковці кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка та Подільського державного аграрно-технічного університету (ПДАТУ). Однією з найважливіших особливостей цього періоду є екологізація методів ведення сільського господарства, розвиток шляхів сталого ґрунтокористування, застосування інформаційних технологій у дослідженні деградації чорноземів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Атлас України й сумежних країв / за ред. В. Кубійовича. Львів: Український Видавничий Інститут, 1937. 113 с.
2. Вернандер Н. Б., Тютюник Д. А., Сиренко Н. А., Гоголев И. Н., Ковалишин Д. И., Новаковский Л. Я. Природа Украинской ССР. Почвы. Киев: Наук. думка, 1986. 216 с.
3. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Подольская губерния / под ред. А. Тверитинова. СПб: Тип. департамента генерального штаба, 1849. 281 с.
4. Гаврилюк В. Б., Галищук В. І., Стрілецький О. В. Ґрунти Хмельниччини. Сучасний якісний стан: збереження, відтворення та поліпшення їх родючості. Кам'янець-Подільський, 2010. 164 с.
5. Географічна енциклопедія України: у 3 т. / за ред. О. М. Маринича. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1993. Т. 3. 480 с.
6. Городецький С. Сільське господарство Поділля перед світовою війною. Вінниця: Віндерждрук. ім. Леніна, 1929. 210 с.
7. Гульдман В. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания. Каменец-Подольский: Типография Подольского губернского правления, 1889. 510 с.
8. Докучаев В. В. Русский чернозем. Ленинград: Сельхозгиз, 1936. 550 с.

9. *Карачківський М.* Опис Поділля з 1819 року В. Рудлицького. Записки історично-філологічного відділу. 1927. Кн. XVII. С. 96–111.
10. *Красюк А.* Почвы и грунты по линии Подольской железной дороги. Петроград: Редакционно-Издательский Комитет Народного Комиссариата Земледелия, 1922. 222 с.
11. *Лісовський А. С.* Чорноземи типові Придністерського Поділля: дис. ... к. геогр. наук: 11.00.05. Львів, 2014. 223 с.
12. *Мазник Л. В., Позняк С. П.* Генетико-географічні дослідження ґрунтів західних областей України. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 244 с.
13. Материалы по исследованию почв и грунтов Подольской губернии / под ред. А. И. Набоких. Одесса: Тип. Акционер. Юж.-рус. о-ва печ. дела, 1916. 168 с.
14. *Меховский М.* Трактат о двух Сарматиях / пер. с лат. С. А. Аннинского. Ленинград, 1936. 288 с.
15. *Михайловський А. Г.* До питання про взаємовідношення між процесами нітрофікації та мобілізації фосфорової кислоти в деградованому чорноземі (з робіт Кам'янецького досвідного поля) // Записки Сільсько-Господарського Інституту в Кам'янці на Поділля. Кам'янець на Поділля: Друкарня імені Леніна, 1927. Вип. 4. С. 2–7.
16. *Набоких А. И.* Несколько замечаний к схематической почвенной карте Подольской губернии. Одесса, 1916. 39 с.
17. Описи Подільської губернії кінця XVIII – початку XIX ст. / укладачі С. А. Копилов, А. Б. Задорожнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 124 с.
18. *Паніш І. Я.* Чорноземи на лесових породах Волино-Поділля і Передкарпаття: дис. докт. геогр. наук: 11.00.05. Львів, 2020. 407 с.
19. *Пашківська О. А.* Розвиток ґрунтознавства в Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті в 20-х роках XX століття [Електронний ресурс]. URL: http://inb.dnsgb.com.ua/2010-2/10_pashkivska.pdf (дата звернення: 19.02.2020)
20. Подольское губернское земство. Труды Совета мелиоративных съездов в России. 1915. № 3. С. 12–13.
21. Природа Хмельницької області / Под ред. К. И. Геренчука. Львов: Вища школа. Изд-во при Львов. ун-те, 1980. 152 с.
22. Технічний звіт по коректуванню матеріалів крупномасштабного обстеження ґрунтів колгоспу імені Кірова Кам'янець-Подільського району Хмельницької області / Мінвуз УРСР Львівський орден Леніна державний університет імені Івана Франка, 1990. 59 с.
23. *Тихоненко Д. Г., Вергунов В. А., Горін М. О., Новосад Н. М.* Ґрунтознавство в Україні: історія та сучасність. Харків, 2016. 300 с.
24. *Тутковский П. А.* Юго-Западный край. Популярные естественно-исторические и географические очерки. Киев: Киевское Слово, 1893. 178 с.
25. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod redakcją W. Chlebowskiego i W. Walewskiego. Warszawa: Druk "WIEKU", 1887. T. 8. 460 s.

REFERENCES

1. Kubiiovych, V. (Ed.). (1937). *Atlas Ukrainy y sumezhnykh kraiv*. Lviv: Ukrainyky Vydavnychiy Instytut. 113 pp. (in Ukrainian).
2. Vernander, N. B., Tiutiunik, D. A., Sirenko, N. A., Gogolev, I. N., Kovalishin, D. I., & Novakovskii, L. Ia. (1986). *Priroda Ukrainskoi SSR. Pochvy*. Kiev, 216 pp. (in Russian).

3. Tveritinov, A. (Ed.). (1849). *Voенно-statisticheskoe obozrenie Rossiiskoi imperii. Podolskaia guberniia*. Sankt-Peterburg: Tip. departamenta generalnogo shtaba. 281 pp. (in Russian).
4. Havryliuk, V. B., Halyschuk, V. I., & Striletskyi, O. V. (2010). *Hrunty Khmelnychchyny. Suchasnyi yakisnyi stan: zberezhennia, vidtvorennia ta polipshennia yikh rodiuchosti*. Kamianets-Podilskyi, 164 pp. (in Ukrainian).
5. Marynych, O. M. (Ed.). (1993). *Heohrafichna entsyklopediia Ukrainy*. Kyiv: *Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana*, 3, 480 pp. (in Ukrainian).
6. Horodetskyi, S. (1929). *Sil'ske hospodarstvo Podillia pered svitovoiu viinoiu*. Vinnytsia: Vinderzhdruk. im. Lenina, 210 pp. (in Ukrainian).
7. Guldman, V. (1889). *Podolskaia guberniia. Opyt geograficheskogo-statisticheskogo opisaniia*. Kamenec-Podolskii: Tipografiia Podolskogo gubernskogo pravleniia, 510 pp. (in Russian).
8. Dokuchaev, V. V. (1936). *Russkij chernozem*. Leningrad: Sel'hozgiz, 550 pp. (in Russian).
9. Karachkivskyi, M. (1927). Opys Podillia z 1819 roku V. Rudlytskoho. *Zapysky istorychno-filolohichnoho viddilu*, 7, 96–111. (in Ukrainian).
10. Krasiuk, A. (1922). *Pochvy i grunty po linii Podolskoi zheleznoi dorogi*. Petrograd: Redakcionno-Izdatelskii Komitet Narodnogo Komissariata Zemledeliia, 222 pp. (in Russian).
11. Lisovskyi, A. S. (2014). *Chornozemy typovi Prydnisterskoho Podillia*. (Master's thesis). National University of Lviv, Lviv. (in Ukrainian).
12. Maznyk, L. V., & Pozniak, S. P. (2014). Henetyko-heohrafichni doslidzhennia gruntiv zachidnykh oblastei Ukrainy. Lviv, 244 pp. (in Ukrainian).
13. Materialy po issledovaniju pochv i gruntov Podol'skoj gubernii (1916) pod red. A. I. Nabokih. Odessa: *Tip. Akcioner. Juzh.-rus. o-va pech. Dela*. 168 pp. (in Russian).
14. Mehovskij, M. Traktat o dvuh Sarmatijah (1936). S. A. Anninskiy (Transl.). Leningrad, 288 pp. (in Russian).
15. Mykhailovskyi, A. H. (1927). Do pytannia pro vzaiemovidnoshennia mizh protsesamy nitrofikatsii ta mobilizatsii fosforovoi kysloty v dehradovanomu chornozemi (z robot Kamianetskoho dosvidnogo polia). *Zapysky Sil'sko-Hospodarskoho Instytutu v Kamiansi na Podilliu*, 4, 2–7. (in Ukrainian).
16. Nabokih, A. I. (1916). *Neskol'ko zamechanij k shematicheskoi pochvennoj karte Podol'skoj gubernii*. Odessa, 39 pp. (in Russian).
17. Kopylov, S. A., & Zadorozhniuk, A. B. (Compils.). (2011). *Opysy Podil'skoi gubernii kintsia XVIII – pochatku XIX st.* Kamianets-Podilskyi: Aksioma. 124 pp. (in Ukrainian).
18. Papish, I. Ya. (2020). Chornozemy na lesovykh porodakh Volyno-Podillia i Peredkarpattia. (Doctoral thesis). Ivan Franko National University of Lviv, Lviv. (in Ukrainian).
19. Pashkivska, O. A. (2010). Rozvytok gruntoznavstva v Kamianets-Podil'skomu silskohospodarskomu instyuti v 20-kh rokakh XX stolittia. *Istoriia nauky i biohrafistyka*, 2. Retrieved from http://inb.dnsgb.com.ua/2010-2/10_pashkivska.pdf. (in Ukrainian).
20. Podolskoe gubernskoe zemstvo (1915). *Trudy Soveta meliorativnykh sezdvov v Rossii*, 3, 12–13. (in Russian).
21. Gerenchuk, K. I. (Ed.). (1980). *Priroda Khmelnitckoi oblasti*. Lvov: Vishcha shkola. Izd-vo pri Lvov. un-te. 152 pp. (in Ukrainian).
22. Tekhnichniy zvit po korektuvanniu materialiv krupnomasshtabnoho obstezhennia gruntiv Kamianets-Podil'skoho raionu Khmelnytskoi oblasti (1990). Minvuz URSR Lvivskiy ordena Lenina derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka, 59 pp. (in Ukrainian).

23. Tykhonenko, D. H., Verhunov, V. A., Horin, M. O., & Novosad, N. M. (2016). *Gruntoznavstvo v Ukraini: istoriia ta suchasnist*. Kharkiv, 300 pp. (in Ukrainian).
24. Tutkovskii, P. A. (1893). *Iugo-Zapadnyi kraj. Populiarnye estestvenno-istoricheskie i geograficheskie ocherki*. Kiev, 178 pp. (in Russian).
25. Chlebowski, B., & Walewski, W. (1887). *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, 8. Warszawa: WIEKU, 460 pp. (in Polish).

*Стаття: надійшла до редакції 29.07.2020
доопрацьована 18.10.2020
прийнята до друку 21.11.2020*

HISTORICAL PERSPECTIVES OF THE CHERNOZEMS RESEARCH OF PRYDNISTERSKA UPLAND

Yaroslav Vitvitskyi

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko St., 41, UA – 79007 Lviv, Ukraine,
e-mail: vitvickijaroslav690@gmail.com*

Based on processed archive and library materials, scientific papers, and results of pedological and expeditionary surveys, the history of the study of the chernozems of Prydnisterska Upland was holistically analysed. It is considered native and foreign historical and geographical sources, governorate statistical information in which the description of soils and specific aspects of soil use are given. It is highlighted the value of fundamental research by V. Dokuchaev, A. Krasuik, and O. Nabokih in the study of soil covering in Prydnisterska Upland. It is analysed the main theoretical and methodological, and practical achievements of the research team of the Department of Nature, Agriculture and Culture of Podillia in the Kamianets-Podilsky Agricultural Institute for the development of agrosoil science in Podillia in the 20s of the twentieth century.

Based on the monographs analysis, cartographic document and reporting documents of the pedological survey, it is considered the contribution of the research groups of the Ukrainian Academy of Agrarian Sciences, Research and Development Institute of agriculture and animal-breeding of the USSR west regions in the study of the chernozems in Prydnisterska Upland. It is clarified the principal directions of scientific research.

It is defined the modern trends of pedological research, their scientific problematics and the main achievements of the scientists of the Ivan Franko National University of Lviv, State Agrarian and Engineering University of Podillia.

Generalisation and systematisation of factual material are carried out in the form of periodisation, which reveals the chronological boundaries, content and directions of scientific research during the general historical development of soil science. Based on the obtained results, the historical aspects of the study of chernozems within the Prydnisterska Upland are highlighted.

Key words: basic and applied research, chernozems, Prydnisterska Upland, periodization of scientific research.